

10. Болсун С.А. Психолого-педагогічні умови впровадження ТРВЗ в шкільну практику / С.А.Болсун // Сборник докладов научно-практической конференции “Конструирование учебного процесса на основе ТРИЗ-педагогике”. – Запорожье, 2005. – С.42-52.

УДК 372

Н.В. Савінова

КОРИГУВАННЯ МОВЛЕННЯ ДІТЕЙ ЯК УМОВА УСПІШНОГО НАВЧАННЯ В ШКОЛІ

У статті автор аналізує проблеми мовленнєвої підготовки дітей до школи. Наявність помилок у мовленні майбутніх учнів може привести до порушень писемного мовлення.

This article is devoted to a problem of under school age children's speech preparedness before school studies.

Постановка проблеми. Необхідність формування мовленнєвої готовності дітей старшого дошкільного віку до навчання в школі обумовлюється процесом модернізації сучасної освіти України від дошкілля до випускного класу загальноосвітньої школи.

Одним із стрижневих завдань мовленнєвого розвитку випускника дошкільного навчального закладу є оволодіння літературними нормами української мови та формування начатків мовної особистості вже на дошкільному етапі навчання.

Аналіз останніх досліджень. Мовленнєва готовність дітей до школи досліджувалась низкою російських (Л.І.Айдарова, А.Г.Арушанова, Г.П.Белякова, Д.Б.Ельконін, Л.С.Журова, А.К.Маркова, Л.О.Пеньєвська, Ф.О.Сохін, С.М.Струніна, О.С.Ушакова та ін.) та українських учених (А.М.Богуш, М.С.Вашуленко, А.П.Іваненко, Л.О.Калмикова, Н.Є. Шиліна та ін.).

Одне із провідних місць у формуванні готовності дітей дошкільного віку до навчання у школі посідає мовленнєвий розвиток дітей, зокрема чисте і правильне мовлення, багатий словник, уміння вільно спілкуватись з однолітками і дорослими, із знайомими і незнайомими співрозмовниками; виявляти ініціативу у відповідних комунікативних ситуаціях; доречно використовувати етичні норми спілкування.

Мета статті: обґрунтування необхідності розробки методики коригування мовлення дітей старшого дошкільного віку; системи дидактичних ігор та ігрових вправ коригувальної спрямованості; діагностичних завдань виявлення мовленнєвих помилок у дітей.

Виклад основного матеріалу дослідження. В авторській тематичній програмі А.М.Богуш “Витоки” вперше навчання мови розглядається як мовленнєва і художньо-мовленнєва діяльність, у ній закладено принципи наступності й перспективності щодо змістового аспекту мовленнєвої підготовки.

Під мовленнєвою підготовкою дітей до школи, зазначає А.М.Богуш, слід розуміти наявність навичок усного мовлення, навичок використання одиниць мови для мислення, спілкування; усвідомлення знакової системи мови, спеціальні вміння у галузі читання, письма, вміння аналізувати мовні явища [1].

Мовленнєва готовність дітей до школи включає основні компоненти: певна сума знань про навколишню дійсність, змістова сторона мовлення; рівень розвитку мовленнєвих навичок: достатній словник, правильна звуковимова, граматична правильність мовлення, діалогічне і монологічне мовлення; висока мовленнєва активність дітей; якість мовленнєвих відповідей; оволодіння елементарними оцінно-контрольними діями у сфері мовленнєвої діяльності [2].

Так, Л.О.Калмикова зазначає, що мовленнєва підготовка охоплює весь період перебування дітей у дошкільних навчальних закладах і визначається програмами з розвитку мовлення та навчання дітей рідної мови. Отже, мовленнєва підготовка це змістовий аспект навчання рідної мови [4].

Слід взяти до уваги, зазначає М.С.Вашуленко, що мовленнєвий розвиток дитини, а саме він має стояти в центрі процесу навчання грамоти, є поняттям значно ширшим, ніж його окремі, навіть дуже важливі, складові. Він охоплює рівень сформованості звуковимови, її відповідність загальноприйнятим орфоепічним нормам мови, словниковий запас та граматичну організацію мовлення. Тому в роботі з дошкільниками, спрямованій на підготовку їх до систематичної навчальної діяльності, в галузі мовленнєвого розвитку необхідно приділити увагу насамперед цим трьом найістотнішим складовим. Саме від них будуть значною мірою залежати успіхи навчання грамоти, в основі якого лежать усі чотири види мовленнєвої діяльності: слухання і розуміння (аудіювання), говоріння, читання й письмо [3].

Наявність помилок у мовленні майбутніх школярів при навчанні в школі може привести до порушення писемного мовлення. Важливого значення у цьому зв'язку набуває своєчасне і систематичне коригування мовленнєвих відхилень, огріхів і помилок у мовленні дітей у процесі провідної для означеного віку – ігрової діяльності, введення у зміст мовленнєвої гри оцінно-контрольних і коригувальних дій.

Коригування мовлення дітей у загальноосвітніх навчальних закладах, зокрема в початковій школі, досліджувалося такими українськими вченими, як В. Бадер, А. Колупаєва і О. Паскаль. Коригування мовлення дітей у загальноосвітніх дошкільних навчальних закладах не було предметом наукового дослідження. Водночас спостереження і спеціальні дослідження (А. Богущ, К. Крутій, С. Цейтлін та ін.) засвідчують наявність у мовленні вихованців дошкільних навчальних закладів низки мовленнєвих помилок у звуковимові, граматичній і лексичній правильності мовлення, побудові зв'язних висловлювань.

Більшість дітей старшого віку від 6 до 7 років розмовляють правильно, проте в певній кількості дітей мовлення ще не чисте. Якщо уважно вивчити недоліки мовлення, то виявляється, що діти спотворюють шиплячі звуки та звук [р], причому тут уже не спостерігається тієї нестійкості, що була характерна для дошкільників середнього віку. У більшості випадків діти цього віку заміняють один звук іншим. Легка картавість, шепелявість набувають характеру мовленнєвої звички. Подекуди в дітей 6-7 років спостерігаються неправильні наголоси, ковтання закінчень слів. У цьому зв'язку Л. Мелехова і М. Фомічова зазначають: для того щоб розібратись у відхиленнях від правильної вимови звуків, необхідно добре знати закономірності розвитку мовлення дітей, низку послідовних періодів, які мають свої особливості і проходять сприятливо тільки за відповідних умов (правильний режим, правильне мовлення людей, які оточують дитину, правильне виховання). Знання умов, необхідних для розвитку правильного мовлення, і причин порушення звуковимови дозволить легко виконати завдання щодо виправлення звуковимови.

Однією з причин фізіологічної недорікуватості є недостатнє вміння розпізнавати звуки мови. Тільки тоді, коли дитина навчиться розпізнавати звуки, вона зможе їх правильно повторювати й використовувати у своєму мовленні. До 4-6 років діти з фізіологічною недорікуватістю, внаслідок розвитку діяльності їхнього мовленнєвого та слухового апаратів, оволодівають правильною звуковимовою всіх звуків рідної мови без спеціального навчання шляхом наслідування правильної звуковимови дорослих. Водночас, спостереження за мовленням дітей, які вийшли з віку фізіологічної недорікуватості, доводять, що деякі її види, якщо їх вчасно не виправляти, залишаються на довгі роки або на все життя.

Серед помилок звуковимови, які найчастіше трапляються в дітей, виокремлюють такі три види неправильної звуковимови: а) пропуск звуків (“апка” замість “шапка”); б) заміна звуків (“сапка” замість “шапка”); в) спотворення звуків (звук у слові вимовляється, але неправильно, невідповідно до його звучання).

Зауважимо, що третій вид – спотворення звуків – досить часто вважається особливістю дитячого мовлення, а не дефектом, і дорослі не приділяють йому достатньої уваги.

У дітей старшого дошкільного віку спостерігаються помилки словотворення, які пов'язані з порушенням словотвірної структури слова літературної мови; штучно утворені

слова. Діти дошкільного віку утворюють нові слова за аналогією до тих, які вже були засвоєні.

Найбільш поширена група граматичних помилок – це морфологічні помилки у словозміні: заміна закінчень у межах одного відмінка; відмінювання невідмінюваних іменників; заміна роду іменників; неправильне вживання числа іменників; помилки у вживанні дієслівних форм; займенників; числівників; у чергуванні приголосних в основі іменників; змішування закінчень знахідного відмінка живих і неживих іменників.

Зустрічаються також наступні синтаксичні помилки: вживання одного сполучника замість іншого, сюди належать випадки заміни сполучників “**то**” і “**так**” у головному реченні сполучниками “**і**” й “**так**”; уживання сполучників підрядного речення, що стоїть на першому місці, не на початку речення, а після якогось знаменного слова. Ця особливість стійка і зустрічається в часових реченнях із сполучником “**коли**”, в умовних – із сполучником “**якщо**”, в допустових – із сполучником “**хоча**”. Сполучне слово “**котрий**” і сполучник “**все ж таки**” зустрічаються в кінці речення. Сполучник, що з’єднує головне речення з підрядним, випускається: випускається частина сполучника “**тому що**”, використовується лише перша частина. У з’єднанні підрядного речення з головним сполучник ставиться не на тому місці, де звичайно використовується: замість сполучника вимовляється питальне слово. У підрядному часовому реченні сполучник “**коли**” використовується не на початку речення, як це було б за змістом, а в середині його. Складнопідрядні речення з підрядними місця вживаються із сполучником “**де**”. Діти відчують труднощі в конструюванні складних речень з підрядними означальними і часто будують їх неправильно, вживають сполучник “**який**”. Неправильна побудова дітьми складнопідрядних речень із сполучниками.

Дитяче мовлення є узагальненням та значно спрощеним варіантом нормативної мови. Граматичні і лексичні явища в ній уніфіковані. Це пов’язано з тим, що в дитячому мовленні спочатку відсутніми є розподіл на систему і норму. Під системою мови розуміють систему її можливостей, тоді як норма – це конкретно-історична реалізація системи. Для того, щоб оволодіти тією чи іншою мовою, необхідно оволодіти не тільки її системою, але й нормою.

Опанування системою відбувається значно раніше, ніж нормою: перш ніж познайомитись із традиційними реалізаціями для кожного окремого випадку, дитина пізнає всю систему можливостей, тим самим пояснюється “системне” новоутворення, які є протилежними нормі й постійно виправляються дорослими. Звідси поява численних мовленнєвих помилок у дитячому мовленні. Значна частина дитячих мовленнєвих помилок отримала назву системних. Системні мовленнєві дитячі помилки – це порушення мовної норми внаслідок занадто прямолінійного наслідування системи.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, протиріччя, що виникло між вимогами з мовленнєвої підготовки дітей до школи і відсутністю спеціальних досліджень з методики коригування мовлення дітей старшого дошкільного віку, зумовили необхідність розробки методики коригування мовлення дітей старшого дошкільного віку; системи дидактичних ігор та ігрових вправ коригувальної спрямованості; діагностичних завдань виявлення мовленнєвих помилок у дітей.

Відповідно до теоретичних позицій організації експериментального дослідження нами було розроблено лінгводидактичну модель коригування мовлення дітей в ігровій діяльності. Експериментальна робота проводилася за трьома послідовними етапами.

На першому – імітаційно-практичному – навчання спрямовувалося на формування навичок правильної звуковимови, граматичної і лексичної правильності мовлення за зразком вихователя. Дітям пропонувались імітаційно-ігрові вправи, рухливі і дидактичні ігри, чистомовки, скоромовки, словесні ігри.

Другий – репродуктивно-коригувальний – передбачав закріплення навичок нормативного мовлення дітей в ігровій діяльності, формування оцінно-контрольних дій у мовленнєво-ігровій діяльності.

Метою третього – оцінно-контрольного етапу було занурення дітей в оцінно-контрольну, мовленнєво-коригувальну, ігрову діяльність. На цьому етапі дітям

пропонувалися мовленнєві ігри і вправи, дидактичні словесні ігри, мовленнєві задачі оцінно-коригувальної спрямованості. Дітей стимулювали складати творчі розповіді, розповіді з власного досвіду та оцінювати їх.

Педагогічними умовами коригування мовлення дітей старших дошкільників було обрано: комунікативна спрямованість коригувально-мовленнєвої роботи з дітьми; зіставлення і порівняння результатів мовленнєвої діяльності із запропонованими еталонами; включення елементів контролю і оцінки результатів мовленнєвих висловлювань в ігрову діяльність дітей; усвідомлення дітьми нормативності-ненормативності мовлення однолітків і свого власного; перенесення сформованих мовленнєвих дій оцінки і контролю з ігрової діяльності в навчально-мовленнєву та в повсякденне спілкування.

Представлена методика, система дидактичних ігор та ігрових вправ коригувальної спрямованості; діагностичних завдань виявлення мовленнєвих помилок у дітей можуть бути використані, на нашу думку, в роботі загальноосвітніх дошкільних закладів.

Перспективи подальших досліджень убачаємо в з'ясуванні ефективності зазначеної методики в практиці дошкільних навчальних закладів.

ЛІТЕРАТУРИ:

1. Богуш А.М. Витоки мовленнєвого розвитку: Програма та методичні рекомендації. – Одеса: Маяк, 1999. – 88 с.
2. Богуш А.М., Шиліна Н.Є. Мовленнєва готовність старших дошкільників до навчання у школі. – Одеса: ПНЦ АПН України, 2003. – 335 с.
3. Вашуленко М.С. Перспективність і наступність у мовленнєвому розвитку дошкільників та учнів першого класу. – Зб.: Дитинство: наступність і перспективність. – Переяслав-Хмельницький, 2000. – С. 138-140.
4. Калмикова Л.О. Сучасні проблеми наступності й перспективності та шляхи їх упровадження. – Зб.: Дитинство: наступність і перспективність. – Переяслав-Хмельницький, 2000. – С. 10-15.

УДК 373.2.016:81

З.Т. Скорофатова

МЕТОДИ І ФОРМИ РОЗВИТКУ КОМУНІКАТИВНО-МОВЛЕННЄВИХ УМІНЬ ЗАСОБАМИ АНТОНІМІВ

У статті розглядаються підходи різних науковців-лінгвістів до визначення антонімів, їх функцій; методи, форми і засоби розвитку мовленнєвої і когнітивної сфери психіки дітей старшого дошкільного віку засобами антонімів як одного з лексико-семантичних розрядів слів української мови.

The article considers the approaches of linguists to the definition of antonyms and their functions; methods, forms and means of the development of speech and cognitive sphere of the children of senior pre-school age by means of antonyms as one of the varieties of lexico-semantic group of Ukrainian language words.

Постановка проблеми. Реалізація положень Концепції мовної освіти в Україні зумовила пошук нових підходів до розвитку мовлення дітей дошкільного віку, зокрема активізації словника дітей як важливого компонента в лексико-граматичному розгортанні мовлення. Один з основних лексико-семантичних засобів – антоніми – увиразнюють мовлення, роблять його стилістично багатшим, контрастнішим, оскільки лексичні антоніми належать до яскравих і виразних засобів стилістики з притаманною їм великою художньо-виражальною силою.

Лексична антонімія відіграє значну роль не тільки в мовленнєвому, а й у когнітивному розвитку дошкільників. Проблема антонімії була і є предметом широкого зацікавлення у